

Mykolo Miežinio *Lietuviszkai–latviszkai–lenkiskzkai–rusiszko* žodyno lietuviški ir latviški sinoniminiai bei variantiniai augalų vardai

SOLVITA LABANAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: augalų vardai, lietuvių kalba, latvių kalba, sinonimai, variantai, žodynai

IVADINĖS PASTABOS

Lietuvių ir latvių dvikalbių bei keliakalbių žodynų tradicija siekia XVII a. Seniausiu lietuvių ir latvių kalbų sąlyčiu leksikografijoje laikomas vokiečių kilmės leksikografo, daugiausia gyvenusio Danijoje, Kristiano Frydricho Temlerio (Christian Friedrich Temler, 1717–1780) lyginamasis latvių ir lietuvių kalbų žodynas *Glossarium Letticum cum harmonia et differentia Dialecti Lithuanicae* (1772). Jame taip pat pateikiama lotynų, vokiečių, prūsų, graikų, lenkų, serbų, anglų, danų, ispanų, suomių ir kitų kalbų atitikmenų. Minėtinas dar vienas K. F. Temlerio parengtas žodynas *Glossarium Illyricum*, kuriame kai kurie serbų ir kitų slavų kalbų žodžiai lyginami su latviškais ir lietuviškais. Abiejų žodynų rankraščiai saugomi Danijos karališkojoje bibliotekoje Kopenhagoje. Vokiečių tautybės diplomatas K. F. Temleris daug keliavo ir rinko įvairių kalbų medžiagą. Informacijos apie šiuos mažai žinomus žodynus yra pateikęs filologas Karlis Dravinis (Kārlis Draviņš)¹. Latvijos mokslų akademijos biblioteka yra įsigijusi tų žodynų mikrofilmus (plačiau žr. Zemzare 1961: 153–157).

XVIII a. lietuviškų ir latviškų žodžių aptinkama dviejų tomų vokiečių zoologo ir botaniko Peterio Simono Pallaso (Peter Simon Pallas) parengtame 200 Europos ir Azijos kalbų lyginamajame žodyne (1787 m. ir 1789 m.). Plačiau jį aprašo latvių kalbininkė Daina Zemzarė 1961 m.

¹ Kārlis Draviņš. „Dr. jur. Christian Friedrich Temler un sein vergleichendes Wörterbuch der lettischen Sprache“ (išspausdintas viename iš Švedijos Lundeno universiteto slavistikos instituto metraščių). Lietuvių kalbininkas Jonas Kruopas žurnale *Literatūra ir kalba* 2 (1957) apie šį žodyną rašė straipsnyje „Seniausias lyginamasis latvių ir lietuvių kalbų žodynas“.

išleistoje monografijoje *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. g.)* (žr. Zemzare 1961: 164–174). Vėliau P. S. Pallaso žodyno medžiaga pasinaudojo rašytojas, kalbų žinovas Aleksandras Šiškovas ir 1838 m. išleido savo lyginamąjį žodyną *Vergleichendes Wörterbuch in zweihundert Sprachen vom Admiral Alexander Schischkoff, Präsidenten der Kaiserlicher russischen Akademie*. Jame lyginami 200 kalbų, tarp jų lietuvių ir latvių, 168 žodžiai.

Verčiamųjų žodynų, kurių kalbos yra ir lietuvių bei latvių, pagausėjo XIX a., kai kurie jų taip ir neišspausdinti. D. Zemzarė mini du XIX a. lyginamųjų žodynėlių rankraščius, saugomus Rusijos nacionalinės bibliotekos (RNB, buv. Valstybinė viešoji Saltykovo–Ščedrino biblioteka) Rankraščių skyriaus vokiečių kalbininko Frydricho fon Adelungo (Friedrich von Adelung, 1768–1843) fonde: latvių–lietuvių–lenkų žodynėlį *Vocabular der Lettischen, Lithauischen und Polnischen Sprache* (1816) ir rusų–lietuvių–latvių lyginamąjį žodynėlį *Словарь. Русско-литовско-латышский* (1816) (Zemzare 1961: 192–196).

XIX a. leksikografijos darbo ėmėsi patys lietuviai bei latviai. Latvių visuomenės veikėjas, kalbininkas ir literatas Andrejis Dyrikis (Andrejs Dīriķis, 1853–1888) labai domėjosi lietuvių kalba, jos mokėsi iš knygų ir laikraščių. 1872 m. jis parengė latvių–lietuvių kalbų žodyną, kurio rankraštis iki Antrojo pasaulinio karo buvo saugomas Rygos latvių bendrijos bibliotekoje, tačiau iki šių dienų neišliko. Pasak D. Zemzarės, tą žodyną sudarė apie 10 000 žodžių: ne visi lietuviški žodžiai buvo išversti į latvių kalbą, vienur buvęs vertimas į vokiečių kalbą, kitur – įrašytas klaustukas (žr. Zemzare 1961: 351). Apie A. Dyrikio žodyną 1935 m. skelbtas vientelis lietuvių kalbininko Petro Joniko straipsnis².

Su A. Dyrikiu artimai bendravo lietuvių kalbininkas, tautosakininkas ir etnografas kunigas Antanas Juška (1819–1880), kurio yra išlikęs latvių–lietuvių–lenkų kalbų žodyno dviejų dalių (A–O; P–Z) rankraštis (apie 1875 m., neišspausdintas), originalas saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. A. Juška kunigavo daugelyje Lietuvos miestų bei miestelių (Zarasuose, Obeliuose, Antazavėje, Ukmergėje, Pušalote, Lyduvėnuose, Vilkijoje, Veliuonoje, Alsėdžiuose). Gyvendamas Alsėdžiuose, A. Juška pradėjo mokytis latvių kalbos. Beje, latvių giminystė su lietuviais tuo metu domino daugelį lietuvių (Tolutienė 1961: 136).

² P. Joniko straipsnis „Par Andreja Dīriķa leišu latviešu valodas vārdnīcas rokrakstu“ buvo išspausdintas Latvijoje leidžiamame žurnale *Cēli* 6 (1935).

Bemaž po 25 metų, 1894 m. išleistas lietuvių kalbininko kunigo Mykolo Miežinio (1827–1888) parengtas keturkalbis *Lietuviszkai–latviszkai–lenkiskai–rusiszkas žodynas*.

M. MIEŽINIO ŽODYNO SANDARA

Septintajame XIX a. dešimtmetyje katalikų kunigas, visuomenės veikėjas M. Miežinis Raseinių vienuolyne baigė rašyti *Lietuviszkai–latviszkai–lenkiskai–rusiszką žodyną*. Norėdamas jį išleisti, autorius kreipėsi į Vilniaus mokslo apygardos globėją Pompėjų Batiuškovą. Istorikas Rimantas Vėbra nurodo, jog P. Batiuškovas, grąžindamas rankraštį, pranešė, kad nemato kliūčių žodyną išleisti, tačiau prieš tai išmestini lenkiški žodžiai kaip visai nereikalingi, o lietuviškus ir latviškus reikia spausdinti kirilika (Vėbra 1977: 146). Su tokiomis pataisomis nesutiko Užsienio tikėjimų dvasinių reikalų departamentas, kuris Romos katalikų skyriaus lešomis turėjo išleisti šį žodyną. Leidyba įstrigo porai dešimtmečių. Ir tik 1894 m. Tilžėje³ M. Miežinio brolio sūnaus Mato Miežinio iniciatyva žodynas buvo išleistas 2000 egzempliorių tiražu.

Lietuviszkai–latviszkai–lenkiskai–rusiszkas žodynas yra vienas iš XIX a. negausių spausdintų Didžiosios Lietuvos žodynų. Pasak Vinco Urbučio, „savo metu Miežinio žodynas padėjo gerokai praplėsti bei papildyti tą lietuvių kalbos leksikos vaizdą, kurį iki tol piešė daug turtingesnė Mažosios Lietuvos leksikografija, pirmiausia fiksavusi ano krašto žodžius“ (Urbutis 2009: 271). Jonas Jablonskis apie šį žodyną rašė: „Kun. Miežinys nedaug tesurinko medegos iš svetimų darbų; Kuršaičio ir Nesselmann'o žodynų jis turbūt visai nežinojo, bent daugybė tikrai lietuviškų žodžių, kuriuos randame tų kalbininkų žodynuose, negavo vietos kun. Miežinio darbe“ (Jablonskis 1935: 44). Į M. Miežinio žodyną galėjo patekti ir jo gimtojoje (Vaitiekūnai, Radviliškio rajonas), mokslų (mokėsi Grinkiškio, Dotnuvos mokyklose, Kėdainių progimnazijoje, Varnių kunigų seminarijoje) bei klebonavimo (Šėta, Klykoliai, Didkiemis, Smalvos ir kt.) vietojėse vartojami žodžiai.

D. Zemzarės nuomone, kai kurie latviški M. Miežinio žodyno atitikmenys atitinka Krišjanui Valdemarui (Krišjāns Valdemārs) 1872 m. vadovaujant pasirodžiusį *Kreewu–latweeshu–wahzu wardnize (Rusų–latvių–vokiečių*

³ *Lietuviszkai–latviszkai–lenkiskai–rusiszkas žodynas* negalėjo būti leidžiamas gimtajame M. Miežinio krašte dėl spaudos draudimo.

kalbų žodyną) ir 1879 m. išleistą *Latweeschu–kreewu–wahzu wardnize*⁴ (*Latvių–rusų–vokiečių kalbų žodyną*) (Zemzare 1961: 346). Su latvių kalba M. Miežinis galėjo artimiau susipažinti ar jos išmokti ir 1854–1866 m. kunigaudamas Latvijoje Brunavos bažnytkaimyje (Bauskės rajone), Šimbarke (Skaistkalnės apylinkėse) (žr. Vaižgantas 2007: 129).

Šiame apie 15 000 žodžių žodyne rasta bemaž po 200 lietuviškų ir latviškų augalų vardų, paties autoriaus vadintų *augyvėmis*. Jie dažniausiai pateikiami su pažyma *bot.* Prie kai kurių augalų vardų įdėtas lotyniškas pavadinimas. Pagrindiniu žodžiu, skirtingai negu A. Juška, autorius pasirenka lietuvišką, toliau pateikiami latviški, lenkiški ir rusiški atitikmenys⁵, pvz.:

asiuklis. *m.* traušls. bot. przybus, gnidosz, гнидникъ

bitkrėslys *m* bitkreslis. bot, melisa ogrodowa. пчелиная трава

czarnuszka. (nigalla sativa). tšernuška. czarnuszka

dagis, ilis *m* dadzis, piktdadzis. bot., bodjak, oset. волчець, осеть

georgins. jeorgine. georginia. георгина

judra. *f.* idras. bot, konianka, luboriusz pospolity. зоря, растение

garszva *f.* gárses. bot, dzięgiel. дягиль

garstyczia. *f.* sinape. bot, gorczyca. горчица

kasztonas (medis). kastańu (kũks). kasztan (drzewo), каштанъ (дерево)

lavanda. lavanda. lewanda. лаванда (lavadula vera).

Šio straipsnio tikslas – identifikuoti, kokių augalų vardai yra pateikti M. Miežinio žodyne, nustatyti, kokiose tarmėse ar raštuose fiksuoti vartojami augalų vardai, kilmės atžvilgiu panagrinėti lietuviškų ir latviškų augalų vardų sinonimų ir variantų eilutes.

Lietuviški duomenys lyginami su *Lietuvišku botanikos žodynu* (LBŽ, 1938), *Lietuvių kalbos žodynu* (LKŽe) ir jo papildymų kartoteka (LKŽK), prireikus naudotasi išleistais tarmių ir šnektų žodynais, latviški – su Inesės Ēdelmanės (Inese Ēdelmane) ir Arijos Uozuolos (Ārija Ozola) knyga *Latviešu valodas augu nosaukumi* (*Latvių kalbos augalų vardai*) (LVAN, 2003), Karlio Miülenbacho (Kārlis Milenbahs) *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4 (*Latvių kalbos žodynas* 1–4) (ME I–IV, 1923–1932). Taip pat remtasi *Baltų kalbų atlasu. Leksika 1. Flora* (CD) (BKA, 2012), kuriame pateikta ir lietuviškų, ir latviškų augalų vardų.

⁴ Žodynų pavadinimai pateikiami dabartiniais rašmenimis.

⁵ Šie augalų vardų pavyzdžiai rašomi taip, kaip jie pateikti M. Miežinio žodyne.

Sinonimai

M. Miežinio žodynas įdomus tuo, kad jame prie augalų vardų duodama ir jų pavadinimų sinonimų. Pasak Stasio Keinio, „sinonimų atsiranda dėl to, kad terminologija nesuvienodinta, kad dėl kitų autorių vartojamų terminų nežinojimo, jų netikimo, sudarinėjami savi terminai. Pavyzdžiui, beveik visas gausus XIX a. lietuvių botanikos palikimas yra likęs rankraščiuose. Tad nenuostabu, kad to meto botanikos terminai labai įvairavo“ (Keiny 1980: 98). Dažnai tas pats augalas ne tik kad skirtingose tarmėse – net atskiruose kaimuose vadinamas vis kitoku vardu, nes kalbos vartotojai atkreipia dėmesį į skirtingus augalų skiriamuosius požymius, t. y. pažinimo procese skiriasi žiūros kampas, parametras, kuris tampa svarbus tam tikroje situacijoje fiksuojant daiktą ar reiškinį (Gritėnienė 2006: 13).

Didžiąją dalį M. Miežinio žodyne rastų (iš viso – keturios dešimtys) lietuviškų ir latviškų augalų vardų sinonimų eilučių sudaro vienažodžiai vardai, pvz.:

liet. *barszcziai* (~ *barščiai*)⁶, *batvinis*, latv. *batvini* (~ *batviņi*). Prie lietuviškų augalų vardų reikėtų paminėti ir aptarti dar vieną sinonimų eilutę *sviklas*, *cviklis*, *barsztis* (~ *barštis*), kurią M. Miežinis pateikia atskirai (be latviško atitikmens) ir įvardija dabartinę runkelio (*Beta*) gentį. Kaip nurodoma LKŽe, *barščiu* vadinamas „raudonasis burokas (*Beta rubra*)“. *Barštis* iš slavų kalbų (brus. *бopуиу*, l. *borszcz*) pasiskolintas vardas, žinomas vakarų aukštaičiams kauniškiams (Bd, Gs) (LKŽe) bei paplitęs pietų žemaičių raseiniškių plote (Erž, Nmk, Btg – LKŽK). Skolinys *batvinis* (*batviņi*) (brus. *баувінне*, l. *boćwina*) (*Beta vulgaris*) aptinkamas rašytiniuose šaltiniuose (OZ8, S.Dauk, M.Valanč, JD683, JV734) ir aukštaičių (Pls, Sv) bei žemaičių tarmėse (Akm, Gršl, Rt). Barščio sinonimą slavybė *sviklq*, LKŽe duomenimis, vartoja vakarų aukštaičiai (Smln, Rg, Sk) ir vakarų žemaičiai (Krg), randamas ir rašytiniuose šaltiniuose (Q421, SD33, P, MŽ, Sut, K.Donel, LC1883,1, FrII502, K, J, M, L, LVIII1157, NdŽ, LBŽ, KŽ, LKAI163). Slavybė *cviklis* fiksuotas Vilkaviškio ir Marijampolės apskrityse (LKŽe). *Sviklas* ir *cviklis* laikytini fonetiniais ir rašybos variantais. Pabrėžtina, kad LBŽ prie genties (*Beta*) pavadinimo tarp kitų yra pateikti ir visi minėtieji sinonimai (*runkelis* (Mr, Šk, V), *barkštis* (Al, Šl), *batvinis* (K, Ak, Ž, St, B, Pn), *burokas* (N, Iv, K), *sviklius* (P)). Latgaloje (Balvuo-

⁶ Skliaustuose autorės transponuotos lietuviškų ir latviškų augalų vardų formos. Lietuviški ir latviški duomenys tikrinti pagal pirmiau minėtus šaltinius, taip pat remtasi V. Urbučio (2009: 271–303) tyrinėjimu „M. Miežinio žodyno leticizmai“.

se) ir rašytiniuose šaltiniuose fiksuotas paprastojo runkelio sinonimas latv. *batvene* (LVAN 46), kuris veikiausiai yra M. Miežinio nurodyto vardo *batviņi* variantas;

liet. *gailios, atgirios*. LKŽe nurodyta, jog augalo vardas *gailios* „baltasis čemerys, atgirios (*Veratrum album*)“ vartotas tik M. Miežinio žodyne. Taip pat tik šiame žodyne fiksuoto augalo vardo vienaskaitos forma *atgiria* paplitusi Šiaulių (Krš) ir Zarasų (Ds) rajonuose (LKŽe). Latviškas augalo vardas žodyne nenurodytas;

liet. *kalavijai*, os. *dalgios, vylkdalgis* (~ *vilkdalgis*), latv. *vilku kalmji*. Vyriškosios giminės vienaskaitos forma *kalavijas*, LBŽ duomenimis, paplitusi Alytaus, Seinų ir Šiaulių apskrityse bei raštuose (F, M, BŽ212, LBŽ – LKŽe), o moteriškosios giminės vienaskaitos forma *kalavija* – Klaipėdos, Panevėžio bei Zarasų rajonuose ir rasta rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės surinktoje *Botanikos žodynui medžiagoje*. Pagal LKŽe, fiksuota Dusetose, Grūžiuose ir Pelesoje bei raštuose (J, LBŽ, NdŽ). Vilkdalgio sinonimas *dalgios* vartojamas žemaičių tarmėje (Mž, Rs – LKŽe). *Vilkdalgis* (*Iris*), kaip nurodoma LKŽe, yra vartojamas pietų bei šiaurės žemaičių (Lkv, Kv, Krž, Yl, Šts) ir vakarų aukštaičių (Vdžg) bei raštuose (R322, MŽ, MŽ 431, D.Pošk, N, I, KBII72, KI304, K, J, LL255, L, L370, Rtr, LBŽ, BŽ197,498, DŽ, NdŽ, KŽ, LFII555, LKT167, LTEXII251, A.Vaičiul). LVAN duomenimis, *vilku kalmji* (*Iris*) yra tik rašytiniuose šaltiniuose vartotas augalo vardas (LVAN 127);

liet. *nūtrinė* (~ *nuotrynė*), *gudnoterė* (~ *gudnoterė*), *dilgėlė* (~ *dilgėlė*), latv. *nātra* (~ *nātra*). Žemaičių vakarinėje dalyje – vakarų žemaičių ir šiaurės žemaičių kretingiškių, arčiau jų esančiose telšiškių ir varniškių šnektose – vartojamas priesagos *-ynė* vedinys *nōtrynė* ir jo variantai *nótrynė*, *notrynė* (BKA 2012: 220). Žemaičių tarmėje plačiai yra paplitę sudurtiniai vardai, kurių antruoju sandu eina žemaitiškas dilgėlės vardas *notrė* ir įvairūs jo morfonologiniai variantai (Gritėnienė 2006: 43). Vienas iš jų yra *gudnoterė* (Mit134 – LKŽe). Latviai dilgėlę įvardija ta pačia šaknimi – *nātre, nātra* (*Urtica*), kuris paplitęs daugelyje latvių tarmių ir fiksuotas raštuose (LVAN 238). Vardas bendras daugeliui ide. kalbų (Gritėnienė 2006: 43);

liet. *pelynas, metėlė* (~ *metėlė*), latv. *vērmeles* (~ *vērmeles*). LKŽe nurodoma, kad skolinys *pelynas* (brus. *налын*) (*Artemisia absinthium*) vartojamas vakarų (Gdl, Dkš), pietų (Rud, Sn) ir rytų aukštaičių (Aps, Kp) šnektose, taip pat raštuose (J, Mt, LBŽ, V.Krėv, J.Balt). *Metėlė* vartota

M. Miežinio amžininkų Frydricho Kuršaičio ir A. Juškos. Šis augalo vardas, LKŽe duomenimis, būdingas pietų (Sn), vakarų (Vlkv, Skr, Gs) aukštaičiams ir pietų žemaičiams (Užv), taip pat fiksuotas raštuose (K, J, R, LBŽ, Klvk, L3). Dabartinėje lietuvių botanikos nomenklatūroje vartojamas ne *metėlės* vardas, o rūšinis pavadinimas *kartusis kietis*. Latviškas augalo vardas *vērmeles* yra skolinys iš vidurio vokiečių žemaičių (Karulis 2001: 1143), paplitęs visoje Latvijos teritorijoje (LVAN 418);

liet. *pienė* (~ *pienė*), *kiaulpienė* (~ *kiaulpienė*), latv. *pienis*. Pagal dabartinę botanikos nomenklatūrą, liet. *kiaulpienė* (*Taraxacum*) ir *pienė* (*Sonchus*) priklauso tai pačiai astrinių šeimai. *Pienė* yra bendras lietuvių ir latvių kalbų to augalo pavadinimas (žr. Sabaliauskas 1990: 157). Lietuvoje jis vartojamas beveik visose aukštaičių šnektose (Dkš, Ukm, Vl, Trgn – LKŽe, BKA 226). Latvių kalboje, LVAN duomenimis, *pienis* yra pienės variantas, vartotas raštuose (LVAN 225). Moteriškosios giminės augalo vardas *piene* fiksuotas tik kai kuriose Vidžemės, Latgalos ir Žiemgalos šnektose – Aknys-toje, Kaunatoje, Senuolėje (žr. BKA 226);

liet. *pijonka*, *žibūklė* (~ *žibuoklė*), latv. *vijolite* (~ *vijolīte*). Paminėtina dar viena M. Miežinio pateikta variantų eilutė *žydūklė* (~ *žyduoklė*), *žybūklė* (~ *žybuoklė*), kuriems latviškas augalo vardo atitikmuo nenurodytas. *Pijonka* yra skolinys iš slavų kalbų. LKŽe *pijonkos* pavyzdžių duodama iš rytų aukštaičių panevėžiškių (Nj) bei vakarų aukštaičių šiauliškių (Pc) patarmių ir rašytinių šaltinių (NS967, LBŽ, NdŽ). Našlaitinių šeimos laukų ir darželio gėlės našlaitės (*Viola*) vardas *žibuoklė*, kaip rodo LKŽe medžiaga, vartojamas Jurbarko (Stk), Zarasų (LTR(Ant)) rajonuose ir raštuose (Q623, KII285, Rtr, ŠT326, Š, LBŽ, NdŽ, KŽ, K.Bink, S.Nėr). *Žyduoklė* randama tik rašytiniuose šaltiniuose (M, NdŽ, KŽ). Vardas *žybuoklė* yra jau anksčiau minėtos žibuoklės variantas, kuris nefiksuotas nei LBŽ, nei LKŽe. Latvių kalboje našlaitės vardas – skolinys iš vidurio vokiečių žemaičių (Karulis 2001: 1162), patekęs į kai kurias latvių kalbos šnektas (Brukna, Burtniekai, Garsenė, Krapė, Krimulda, Limbažiai, Luodė, Nycā, Patkulē, Rankiai, Skaistkalnē, Tūja) ir fiksuotas raštuose (LVAN 424);

liet. *roputė* (~ *roputė*), *bulvė* (~ *bulvė*), latv. *rāciņi* (~ *rāciņi*), *kartupeļi* (~ *kartupeļi*). LKŽe nurodoma, kad lietuvių bendrinėje kalboje įsitvirtinusio iš slavų kalbų pasiskolinto pavadinimo *bulvė* sinonimas *roputė* (*Solanum tuberosum*) plačiai paplitęs Žemaitijoje (Šlu, Krg, Bt, Pgr, NmŽ, Rsn, Grdm, Žv, Erž, Jdr, Trg, Pln, Krtn, Kv, Ktč), vakarų Aukštaitijoje (Skr, Grdž, Vdžg, Jrb) ir vartojamas raštuose (BzF165(Šlu, Krg), P, M.Valanč,

N(Rg, Tlž), TP1880,40, K, KII13, KII51, I, M, LBŽ, LKGI570, KŽ, I.Simon). Latv. *rāciņi* fiksuotas pietinėje Latvijos pietryčiuose (Sėlijoje) – Aknystoje (LVAN 144; ME III 494), o *kartupeļi* vartojamas visose latvių tarmėse (žr. BKA 293);

liet. *saulėgranža* (~ *saulėgrąža*), *saulėkrislis* (~ *saulėkrislis*), latv. *saulgrieze* (*Helianthus annuus*). Klasikinių kalbų sekinių liet. *saulėgrąža* ir latv. *saulgrieze* motyvaciją lemia augalo žiedo savybė gręžtis į saulę (žr. Gritėnienė 2006: 150, 151). Kaip rodo LBŽ duomenys, *saulėgrąža* paplitusi tiek aukštaičių (Al, Kn), tiek žemaičių (Rs, Trg, Tl) tarmėse, vardas fiksuotas ir rašytiniuose šaltiniuose (M, K.Būg(Kv), Mt, LBŽ, J.Krišč, ŽŪŽ133, ŽŪŽ70 – LKŽe). *Saulėkrislio* vardą paprastajai saulėgrąžai pavadinti vartojo tik M. Miežinis (LKŽe). Latv. *saulgrieze* fiksuotas rašytiniuose šaltiniuose (LVAN 335);

liet. *serbentos*, *vaszūklei* (~ *vašuokliai*), latv. *jānūga* (~ *jānoga*), *zustrēne*. Vienaskaitos forma *serbenta*, LKŽe duomenimis, plačiai paplitusi lietuvių šnektose (Nm, Lbv, Jz, Als, Slnt, Bgs, Srij, Krp), fiksuota ir rašytiniuose šaltiniuose (SD278, R, MŽ288, K, J.Jabl, Rrt, NdŽ, LKAI169(Pkl, Vgr), LKAI169(Skrd, Prn, Alv, Mtl), LKAI169(Drs, Jz, Brb, Rdš), LKAI169(Ms, Yl) ir kt.). M. Miežinio pateikta žemaitiška *vašuoklio* forma veikiausiai yra *vašoklio* (*Ribes*) variantas, kuris, kaip nurodoma LKŽe, labiau paplitęs žemaičių tarmėje (Kv, Slnt, Ktč, Sd, Plt, Kl, Žr, Ms, Grg, Klm, NmŽ, Skdv, Žgč, Erž, Vlks, Vks, Pj, Vn, Pln) nei aukštaičių (Šmk, Jrb), vartojamas ir raštuose (Jn, K.Būg, Š, NdŽ, KŽ, LKI169, DŽ², Sr, D.Pošk, Sut, LBŽ, ŠT98, Vaižg). Latviškas augalo vardas *jānoga* fiksuotas Latgaloje ir Vidžemėje bei raštuose, o serbento sinonimas *zustrēne* – tik rašytiniuose šaltiniuose (LVAN 132);

liet. *soras*, *laisziai* (~ *laišiai*), latv. *lēca* (~ *lēca*), *lēcas* (~ *lēcas*). Vyrīškosios giminės augalo vardas *soras* (*Panicum*), Algirdo Sabaliausko nuomone, gali būti senas baltiškas žodis (LKEŽe). Jis fiksuotas vakarų aukštaičių šnektose (KzR II 259) ir, LKŽe duomenimis, vartotas raštuose (Q468, CI952, N, M, KŽ), o *laišiai* „soras“ reikšme – tik M. Miežinio. Latv. *lēca* (-as) daugiausia vartojama Vakarų Latvijos šnektose, bet „vikio“ (*Vicia*) reikšme (LVAN 430). Tai germanizmas, kuris, pasak A. Sabaliausko, iš vokiečių kalbos pateko į daugelį Europos kalbų (žr. Sabaliauskas 1990: 262);

liet. *strebulė* (~ *strebulė*), *gurgždis* (*gurgždis*), latv. *saute*, *striebole*. Miškinio skudučio (*Angelica silvestris*) sinonimas *strebulė* galėtų būti perimtas iš latvių kalbos (žr. Urbutis 2009: 287). Kaip nurodoma LKŽe, jis varto-

jamas tik rašytiniuose šaltiniuose (M, L, Rtr, BŽ134, LBŽ, KŽ), o *gurgždis* – ne tik raštuose (CI98, R, Ak, P, K.Būg), bet ir žemaičių tarmėje (Lkv). LVAN duomenimis, latv. *saute* fiksuota Duobelėje (Žiemgala), o vyriškosios giminės forma *striebulis* (-li) – Limbažiuose (Vidžemė) bei raštuose (LVAN 471);

liet. *svogūnas*, *ėlis* (~ *svogūnas*, -ėlis), *cibulis*, latv. *sīpūls* (~ *sīpols*). Iš visų ide. kalbų *svogūnas* randamas tik lietuvių kalboje. A. Sabaliausko nuomone, tai veikiausiai yra skolinys iš kurios nors tiurkų-totorių kalbos. Lietuviai jį gavo, matyt, tiesiogiai, o ne per kokius tarpininkus (pvz., iš Lietuvoje apsigyvenusių totorių ir karaimų) (LKEŽe). M. Miežinis šalia visoje Lietuvos teritorijoje vartojamo augalo vardo sinonimiškai pateikia ir deminutyvinę formą. Slavybė *cibulis* (s. l. *cybula*) (*Allium*) plačiai žinoma Aukštaitijoje (Ūd, Al, Vlkv, Dkš, Šln, Trgn) ir Žemaitijoje (Krp). A. Sabaliausko nuomone, į lietuvių kalbą šis svogūno pavadinimas galėjo patekti iš lenkų arba baltarusių kalbų (LKEŽe). Latviškas augalo vardas *sīpols* vartojamas visose latvių tarmėse (LVAN 351). Tai skolinys iš vidurio olandų kalbos (Karulis 2001: 818);

liet. *tymas*, *čepronėlis* (~ *čepronėlis*), latv. *timijans*. *Tymas* (*Thymus*) yra iš lotynų kalbos skolintas vardas, kuris vartotas tik raštuose (Mt, KŽ – LKŽe), o *čepronėlis*, kuris veikiausiai taip pat yra skolinys, – Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos raštuose, taip pat gyvai vartojamas žemaičių tarmėje (Žr, Sd, Yl – LKŽK). Latviškas čiobrelis atitinkmuo *timijans* rastas rašytiniuose šaltiniuose (LVAN 210);

liet. *trauszlei* (~ *traušliai*), *asiukai*, latv. *meldra aški*. LKŽe duomenimis, daugiskaitos forma *traušliai* vartota M. Miežinio ir Augusto Leskyno, o vyriškosios giminės variantai *traušlis* ir *traušlys* (vienaskaitos forma) randami rašytiniuose šaltiniuose (NdŽ, KŽ). Kaip nurodoma LKŽe, asiūklio sinonimas *asiukas* vartojamas Trakų rajone (Auk). *Asiūklis* laikytinas senuoju skoliniu iš finų (žr. Sabaliauskas 1990: 226). M. Miežinio nurodytas latviškas augalo vardas nėra fiksuotas LVAN ir ME. Be pažyminio latviškas augalo vardas *ašķis* (-i) (*Equisetum*) yra bendras daugeliui ide. kalbų (Karulis 2001: 81) ir visoms latvių kalbos tarmėms (LVAN 153);

liet. *vitolis* (~ *vytolis*), *žilvitis*, latv. *vītūls* (~ *vītols*), *kārkļis* (~ *kārklis*). Iš latvių kalbos atėjęs augalo vardas *vytolis* (Urbutis 2009: 296) LBŽ nurodytas iš Biržų apskrities. *Žilvičio* antroji reikšmė yra „gluosnių šeimos krūmas, karklas (*Salix viminalis*)“ (LKŽe). Vardas fiksuotas ir Aukštaitijoje (Pš, Rdš, Šlv, Rz, Ėr, Žml, Nm, Lt, LTR(Auk), DrskŽ), ir Žemaitijoje (Štk, End, LTR(Brs), DūnŽ), taip pat rašytiniuose šaltiniuose (D.Pošk,

P, KII339, K, M. Valanč, Sut, I, N, M, LMD, LBŽ, DŽ, NdŽ, KŽ). Latv. *kārklis* aptiktas įvairiose latvių kalbos tarmėse (LVAN 44). Šis augalo vardas kitose ide. kalbose atitikmenų neturi. Kilmė gana neaiški (Sabaliauskas 1990: 156).

Sinonimų eilutėse, kaip matyti, dažniausiai pateikiama ne tik po vieną, bet ir po du ar tris sinonimus.

Lietuviskai-latviszkai-lenkiskai-rusiskame žodyne pateikti keli dvižodžiai latviški augalų vardai⁷, pvz.:

latv. *olīva, eļļas kūks* (~ *eļļas koks*), liet. *alyva*. Senosios latvių kalbos leksikos šaltiniuose M. Miežinio nurodyti latviški augalų vardai nėra fiksuoti. Dabartinėje latvių botanikos nomenklatūroje vartojamas hibridinis vedinys *olīvokoks*. Iš slavų kalbų atėjęs vardas *alyva* (brus. *олива*, l. *oliwa*) (*Olea europaea*) randamas lietuvių rašytiniuose šaltiniuose (BBSir50,11, SD225, DP1, R, K, J);

latv. *cedveres, cērmu zāles* (~ *cērmu zāles*), liet. *citvaras*. Latviškas augalo vardas vaistui nuo kirmėlių pavadinti *cedveres* „cėrmjuzāles“ yra skolinys, atėjęs iš vokiečių kalbos (Ozols 1968: 44). Sinonimas *cērmu zāles* (*Tanacetum vulgare*) paplitęs Vidžemėje (Jaunlaicēnėje, Rūjienoje) ir Žiemgaloje (Vecumniekuose), taip pat minimas raštuose (LVAN 48). Lietuviškam augalo vardui pavadinti M. Miežinis pateikia kitą tos pačios astrinių šeimos augalo vardą *citvaras* (*Artemisia cina*), vartotą J. A. Pabrėžos ir paplitusį rytų aukštaičių panevėžiškių (Ėr) plote (LKŽe), kuris dabartinėje vartosenoje vadinamas *citvariniu kiečiu*;

latv. *sunu stiebri, vilnaratki*, liet. *durnaropė* (~ *durnaropė*). M. Miežinio pateikti latviški augalų vardai *sunu stiebri* ir *velna rutks* pavadina salierinių šeimos gentį (*Conium*) (dab. *mauda*) (LVAN 380), o lietuvišku įvardijamas kitas augalas – bulvinių šeimos augalų gentis (*Datura*). LKŽe duomenimis, *durnaropė* vartojama rytų (Slm, Ėr, Mžš) ir pietų aukštaičių (Lp), o kaip rodo LKŽK medžiaga, ir pietų (Btg) bei šiaurės (Yl) žemaičių patarmėse;

latv. *tūku zāle* (~ *tūku zāle*), *zemes apiņi* (~ *zemes apiņi*), *dūleji* (~ *dūlēji*), liet. *veronika*. Veronikai pavadinti M. Miežinis pateikė tris latviškus augalų vardus. Tai rašytinių šaltinių žodžiai (LVAN 412). Liet. *veronika* (*Veronica*) yra atėjusi iš lotynų kalbos. Šis vardas (LKŽe) fiksuotas iš rytų Aukštaitijos (Sb, Tvr) ir raštų (M, L, Rtr, LBŽ, NdŽ, DŽ¹, KŽ, DS137, LFV440, MedŽ, LTEXII176, LEXXXIII439).

⁷ Šie dvižodžiai augalų vardai yra išretinti straipsnio autorės.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, šie dvižodžiai latviški augalų vardai sudaro ir sinonimų eilutes. Lietuviškų keliažodžių sinoniminių augalų pavadinimų žodyne nėra.

M. Miežinio žodyne rasta viena sinonimų eilutė, kai latviškas augalo vardas eina su pažyminiu:

latv. *aklā nātre* (~ *aklā nātre*), *aklais*, liet. *aklis*. Abu latviški augalų vardai fiksuoti raštuose (LVAN 257, 259). *Aklis* vartotas tik M. Miežinio baltažiedės notrelės (*Lamium album*) reikšme (LKŽe).

M. Miežinis savo žodyne kai kurias lietuviškų sinonimų eilutes pateikia atskirai, pakartodamas jau minėtus augalų vardus:

drebulė (~ *drebulė*), *apuszis* (~ *apušis*). Pagal LBŽ, *drebulės* (*Populus tremula*) pavadinimas vartojamas pietų, vakarų ir rytų aukštaičių (Al, Mr, Vln) bei pietų žemaičių (Rs) šnektose, taip pat raštuose (R, Ml, N, K, Juš). Vardas kilęs iš *drebėti*, dėl semantikos plg. vok. *Zitteresche*, *Zitterpappel*: *zittern* „drebėti“, bulg. *трепетлика*, s. kr. *трепетлика*, slov. *trepeljika*: s. sl. *trepetati* „drebėti“ (LKEŽe). LKŽe nurodoma, kad *apušis* vartojama vakarų aukštaičių šiauliškių (Krtv) ir rytų aukštaičių vilniškių (Lz), taip pat ir raštuose (N, [K], J). Šis vardas bendras daugeliui ide. kalbų (žr. Sabaliauskas 1990: 39);

kimenai, *samanos*. Šis *kimenų* (*Sphagnum*) pavadinimas vartotas tik raštuose (N, MitII139, M – LKŽe). Žodžio *samanos* kilmė nėra aiški. Mėginama sieti su latv. *sūnas* „samos“, slav. **čьmelъ*, liet. *kamanė* (Sabaliauskas 1990: 202);

liet. *kolis*, *sietiniai*. M. Miežinis šalia šių sinonimų pateikia dar dvi sinonimų eilutes liet. *kruczkai* (~ *kručikai*), *sėtiniai* (~ *sėtiniai*) ir liet. *sietiniai*, *gruczkai* (~ *gručikai*), latv. *kālis* (~ *kālis*). M. Miežinio nurodytas lietuviškas augalo vardas *sietiniai* veikiausia yra augalų vardų *sėtinys* (*Brassica napus*) (K, J, Š, Rtr, DŽ, LKAI163), *sėtinis* (KŽ, LKAI269(Prk. Plik, Plt, Kl) ir *sėtinis* (P, N, Sut, F, I, M, LBŽ, LKAI163) variantas. LKŽe duomenimis, *sėtinys* paplitęs žemaičių šnektose (Rsn, Vlkš, Erž, Bt, Žg, Grg, Brs, Als, Šl, Kln, Šll, Krg, Mžk, Kv, Krp, Pvn, Ms, Slnt, Šts, Lkv, Krž, NmŽ, Trš, Skd, DūnŽ) ir raštuose (K, J, Š, Rtr, DŽ, LKAI163), tačiau būdingas ir vakarų aukštaičiams šiauliškiams (Žg). Pasak A. Sabaliausko, tai tik lietuvių kalbai būdingas griežčio pavadinimas, kuris neatskiriamas nuo veiksmazodžio *sėti* (LKEŽe). Slavybė *gručkas* (brus. *бручка*), LKŽe duomenimis, randamas Marijampolės rajone (Lbv, KzRI258) ir raštuose (R, Mt). Vokietybę *kolis* (vok. *Kohl*), be M. Miežinio, vartojo ir A. Juška, taip pat užrašytas iš Panevėžio (Lnkv, Krč, Lg, Grž) bei Šiaulių apskričių

(Jnš, Pkr). Kaip rodo LKŽe, *kruč̃kai* (brus. *крычка*) dažniau vartojamas aukštaičių šnektose (Lš, Rm, Mrp, Brš, Mrk, Bsg) ir raštuose (J, BS98, JV796, JD941). *Gruč̃kai* ir *kruč̃kai* laikytini fonetiniais ir rašybos variantais. Latv. *kālis* yra skolinys, paplitęs visoje Latvijos teritorijoje ir vartotas raštuose (LVAN 144);

liet. *paeglis*, *kadugys*. Kartu minėtina ir dar viena variantų eilutė liet. *kadagys*, *kadugys*, latv. *paegle*. Liet. *paeglis* „kadagys“, V. Urbučio nuomone, tai tik vienas iš daugelio M. Miežinio leticizmų (latv. *paegle*) (LKEŽe). Tokią žodžio formą, be M. Miežinio, vartojo ir botanikas Juozapas Fedoravičius. Variantas *kadugys*, kaip nurodoma LKŽe, vartojamas aukštaičių (Br̃t, Skr, Nm, Vl), o LKŽK bei LBŽ duomenimis, ir žemaičių šnektose (End, Akm, Mžk, Rs), taip pat rašytiniuose šaltiniuose (J, JV248, JV844, JD681, M, J.Jabl, LBŽ – LKŽe). Daugelis finų kalbų tyrinėtojų mano, kad *kadagys* ir *kadugys* finiškos kilmės, tačiau yra ir kitų nuomonių, jog finai šį pavadinimą gavo iš baltų. Liet. *kadagys* randamas XVII a. rankraštiniame žodyne *Lexicon Lithuanicum* (Sabaliauskas 1990: 226, 227). Latviškas vardas *paegle* paplitęs Latgaloje (Agluona, Aulēja, Baltinava, Varaklianai, Vilianai, Zvirgzdenė ir kt.) ir fiksuotas raštuose (LVAN 254).

Variantai

Sinchroniniu požiūriu kai kurie rasti lietuviški augalų vardai laikytini variantais (iš viso 19 eilučių). Kai kuriuose lietuvių terminologų darbuose variantai ir sinonimai nėra griežtai atribojami (pvz., žr. Umbrasas 2010: 169–187). Šiame straipsnyje terminų variantais laikomi skirtingi to paties termino pavidalai (Mitkevičienė 2004: 124).

Iš M. Miežinio žodyne rastų augalų vardų išskirtini fonetiniai ir rašybos (a) bei morfologiniai variantai⁸ (b):

a) liet. *apynys*, *apvynys*, latv. *apiņi*. Žodis *apynys* (*Humulus lupulus*) randamas Frydricho Kuršaičio, A. Juškos, Simono Daukanto darbuose, aukštaičių šnektose (Pn, Grž, Rm). Kaip rodo LKŽe, antroji žodžio forma vartota rašytiniuose šaltiniuose (SD204, B, R, R¹73, KII63, JV591, J, NS60, NS472), taip pat būdinga aukštaičiams (Ktk, Trgn). Liet. *apynys*, latv. *apīnis* – tik baltų kalbų pavadinimai. Kilo iš *ap(ie)* + *vyti*. Tai rodo ir formos liet. *apvynys*, latv. *apvīnis* (Sabaliauskas 1990: 154). Latv. *apiņi* vartoja latvių kalbos tarmės (LVAN 20);

⁸ Skirstant augalų vardus į fonetinius ir rašybos bei morfologinius variantus, remiamasi Astos Mitkevičienės klasifikacija (Mitkevičienė 2004: 125–136).

liet. *dievmedis*, *dienmedis*, latv. *dievkūciņš* (~ *dievkociņš*) (*Ginghko biloba*, bot.). Dabartinėje lietuvių botanikos nomenklatūroje *Ginkgo biloba* yra *ginkmedis*, tad M. Miežinis galėjo apsirikti, nes pateikiami du *diemedžio* (*Artemisia abrotanum*) sinonimai. Pagal LKŽe medžiagą, *dievmedis* – daugiausia raštuose vartotas augalo vardas (Š, SD18, N52), užrašytas ir iš Joniškio (LTR(Jnš)). Variantas *dienmedis* nėra nei LBŽ, nei LKŽe. Latviškas augalo vardas paplitęs visoje Latvijos teritorijoje, vartojamas ir raštuose (LVAN 419);

liet. *katpėdios* (~ *katpėdios*), *katpėdžios* (~ *katpėdžios*). Variantas *katpėdžios*, kaip rodo LKŽe, fiksuotas tik M. Miežinio žodyne, o forma *katpėdios* LBŽ ir LKŽe nenurodoma. Veikiausiai tai yra dabartinėje nomenklatūroje įsigalėjusios *katpėdės* (*Antennaria*) variantai;

liet. *kninas* (~ *knynas*), *kvinas* (~ *kovynas*), *kmynas*, latv. *k'īmenes* (~ *ķīmenes*). Liet. *knynas* vartotas tik M. Miežinio ir užrašytas iš Žeimelio. Variantas *kvynas* (LKŽe) dažnesnis žemaičių šnektose (Brs, Krš, Ll, Pgr, Slnt, Vl, Užv – LKŽe) ir raštuose ([K], NdŽ, IM1861,24, D.Pošk, OZ29, LBŽ, P, J). *Kmynas* (*Carum*) į lietuvių kalbą pateko iš baltarusių arba lenkų kalbos. Šis vardas pasitaiko XVI–XVII a. raštuose (žr. Sabaliauskas 1990: 239, 240). Latv. *ķīmenes* yra skolinys iš vokiečių kalbos (Karulis 2001: 473), vartojamas visų latvių kalbos tarmių (LVAN 173);

liet. *lendrė* (~ *lendrė*), *nendrė* (~ *nendrė*). *Lendrės* vardas LKŽe nurodomas ir žemaičių (Krkl, Plt), ir aukštaičių (Šk, Pgg, LTR(Rdd), Prl) vartosenoje bei raštuose (Brz, J, JD602, KV989, BsPIII66). *Nendrė* priklauso tik baltų kalboms būdingai leksikai, vartojama XVI–XVII a. raštuose (žr. Sabaliauskas 1990: 157);

liet. *medlepė* (~ *medlepė*), *medzlepis*, latv. *baltais kl'avs* (~ *baltais kļavs*). *Medlepė*, LKŽe duomenimis, vartojo tik M. Miežinis. Vyriškosios giminės forma *medžliepis* klevui pavadinti, kaip rodo LBŽ, būdinga tik aukštaičiams (B), randama ir raštuose (Kos). Latviškas augalo vardas su pažyminiu *baltais* nenurodomas LVAN ir ME;

liet. *panavija*, *pinavija*. Kaip rodo LKŽe, *panavija* (*Paeonia*) būdingesnė žemaičiams (Mžk, Kv, Vkš, Prk, Lkv), aukštaičių nurodytos Kupiškio ir Biržų vietovės; vartojama rašytiniuose šaltiniuose (NdŽ, P, D.Pošk, Sut, A.Strazd, J, J.Bil, BM422, LFIII360). Antrasis bijūno sinonimas *pinavija* (l. *pinawja*) užrašytas iš Joniškio (Sk) ir Panevėžio (Nj) rajonų, yra ir raštuose (J, JV40, Vnž, LBŽ);

liet. *ruksztynė* (~ *rūkštynė*), *ruszkynė* (~ *rūškynė*), plg. latv. *skābenes* (~ *skābenes*). Liet. *rūškynė* (*rūškynė*), LKŽe duomenimis, vartojama tik

aukštaičių tarmėje (Mrj, Plv, Btr, Nč, Zt, Dv, Klvr, Dbč, Rdš, Lp), taip pat ir raštuose (SD¹⁵⁷, LBŽ, DŽ, LFIII153). Liet. *rūgštinė* (taip pat forma *rūškynė*) randama Konstantino Sirvydo žodyno pirmajame leidime (Sabaliauskas 1990: 241). Latviškas augalo vardas *skābenes* paplitęs visoje Latvijoje (LVAN 355);

liet. *žemvūgė* (~ *žemvuogė*), *žemūgė* (~ *žemuogė*), latv. *zemene*. Pirmasis M. Miežinio pateiktas žemuogės variantas neįtrauktas nei į LBŽ, nei į LKŽe. *Žemuogės* vardas plačiai paplitęs įvairiose lietuvių šnektose (Tv, Brs, Vks, Gd, Erž, Plšk, Krš, Vdk, Klp, Šts, End, Pln, Sd, Grd, Žd, Tlž, Dks, Smln, Aln, Kvr, Všk, LTR(Šr), Rdn, Mžš, Skp, Al, Šmn, Pv, LMD(Žg), Brž), fiksuotas ir rašytiniuose šaltiniuose (SD¹¹³⁸, SD287, R, R123, MŽ, MŽ161, D.Pošk, Sut, Kos137, P, KBII98, F, N, K, M, J, JV654, MitII138, L, LL176, K.Būg(Kv), Š, Sln, ŠT54, LBŽ, B.Sruog, NdŽ, DŽ, KŽ, ŽŪŽ44, J.Sav, M.Katil). Latviškas augalo vardas paplitęs visose latvių tarmėse ir raštuose (LVAN 460);

b) liet. *krapas*, *krapis*. Šalia augalo vardo *krapas*, kuris į lietuvių kalbą veikiausiai pateko iš lenkų kalbos (LKEŽe), M. Miežinio žodyne atsiranda galūnės *-is* variantas *krapis*, kuris nefiksuotas LBŽ ir LKŽe;

liet. *melenios* (~ *mėlenios*), *mėlynės* (~ *mėlynės*), latv. *melenes*. Kaip rodo LKŽe duomenys, *mėlenė* dažniau aptinkama Žemaičių krašte (Vks, Als, Ms, Pj, Up, Rs, Vž, Krš, Trk, KlvrŽ) ir rašytiniuose šaltiniuose (J, Žem). Pavadinimas liet. *mėlynės* ir latv. *mellenes* paplitęs visoje Lietuvoje bei Latvijoje;

liet. *ryžius*, *ryzai* (~ *ryžai*). *Ryžius* fiksuotas tik rašytiniuose šaltiniuose (R, N, [K], BŽ489, NdŽ – LKŽe), o antroji forma – M. Miežinio žodyne ir žemaičių tarmėje (Vks, Kal). Tai slavybės iš lenkų *ryż* (žr. Sabaliauskas 1990: 241);

liet. *ruktis* (~ *rūktis*), *ruktys* (~ *rūktys*), latv. *skābenes* (~ *skābenes*) (zirga). Lietuviškų M. Miežinio pateikiamų augalų vardų variantai veikiausiai priklauso rūgtinių augalų šeimos genčiai (*Polygonum*). LKŽK duomenimis, *rūktis* vartojama ir Aukštaitijoje (Švnc, Vdžg), ir Žemaitijoje (Erž). Latviškas augalo vardas *zirga skābenes* yra tos pačios šeimos, tačiau priklauso kitai – rūgštynių (*Rumex*) – genčiai. Šis vardas įprastinis daugeliui latvių tarmių, vartojamas raštuose (LVAN 357);

liet. *salotai*, *salotos*. *Salotai* yra slavybė, lapinės daržovės salotos sinonimas – vyriškosios giminės forma, kaip rodo LKŽK medžiaga, fiksuota Radviliškio (Sdb, Grnk) ir Pakruojo rajonuose, randama ir raštuose

(BB2Moz12,8, S.Dauk, M, LD214(Ukm, Klm) – LKŽe). Liet. *salota* (ir forma *salotas*) pasitaiko XVI–XVII a. raštuose (Sabaliauskas 1990: 241);

liet. *taboka*, *tabakas*, latv. *tabaka*. *Tabokā (Nicotiana)*, LBŽ duomenimis, vartoja aukštaičiai (B, Pn, Kėd, Mrj, Uk), tokia forma pasitaiko Tauragės rajono šnektose, taip pat raštuose (Šr, M, Mln). Forma *tabakas* galėjo atsirasti iš rus. *табак*. Į Rytų Prūsijos lietuvių kalbą tabako pavadinimas turėjo patekti tiesiogiai iš vokiečių kalbos, plg. vok. *Tabak* (Sabaliauskas 1990: 242). Latv. *tabaka* yra skolinys, į kalbą patekęs iš švedų *tobak* arba vokiečių žemaičių *toback* (Karulis 2001: 1003). Šis augalo vardas vartojamas Vidžemėje (Ėrgemėje, Krimuldoje), taip pat rašytiniuose šaltiniuose (LVAN 386).

Kaip matyti iš rastų pavyzdžių, jie skiriasi šaknies balsių ar priebalsių kaita, varijuoja galūnės.

Latviškų variantinių augalų vardų pavyzdys tiriamame keturkalbiame žodyne pasitaikė tik vienas: latv. *vāverāji* (~ *vāverāji*), *vāveriņi* (~ *vāveriņi*), *vaivariņi* (~ *vaivariņi*), liet. *vaivoras*. M. Miežinio pateiktais latviškų augalų vardais įvardijama erikinių šeimos gailio (*Ledum*) gentis. Jie vartojami latvių tarmėse ir rašytiniuose šaltiniuose (LVAN 401). Liet. *vaivoras* priklauso tai pačiai augalų šeimai, bet kitai – girtuoklės (*Vaccinium uliginosum*) – genčiai. Ir liet. *vaivoras*, ir latv. *vaivariņi*, *vāveriņi* ar *vāverāji* „bot. gailiai“ (šie augalai gali sukelti svaigulį), Janio Endzelyno (Jānis Endzelīns) nuomone, turbūt siejasi su čekų *vrávorati* „svirduliuoti, svyrinti“ (žr. LKEŽe).

IŠVADOS

1. M. Miežinio žodyne sukauptas didžiulis gyvosios liaudies kalbos žodžių lobynas, saugantis ne vieną dabartinėje kalboje nebevartojamą žodį. Jame pateikta ir augalų vardų lietuvių, latvių, lenkų ir rusų kalbomis.

2. Keturkalbiame žodyne rasta po beveik 200 liaudinių lietuviškų ir latviškų augalų vardų, kuriems būdingas sinonimiškumas bei variantiškumas.

3. Pavyko nustatyti, kokių augalų vardai yra pateikti M. Miežinio žodyne. Jame lotyniškų augalų vardų pateikta labai mažai, tad ne visada lengva identifikuoti, koks augalas vienu ar kitu vardu įvardytas žodyne. Neaiškų lietuvišką augalo vardą kartais galima buvo nustatyti remiantis latvišku. Kai kur M. Miežinis sinonimiškai pateikė skirtingų augalų vardus, galbūt dėl to, kad šie augalai neskiriami ir tuo pačiu vardu vadinami ir gyvojoje kalboje. Pasitaiko ir priešingų atvejų, kai tuo pačiu vardu žodyne pavadinti skirtingi augalai.

4. Rasti lietuviškų augalų vardai paplitę tiek aukštaičių, tiek žemaičių tarmėse, tad, matyt, augalų vardus M. Miežinis rinko iš gyvosios kalbos, dirbdamas įvairiose Lietuvos vietovėse. Šiame žodyne pateikti augalų vardai randami ir Pilypo Ruigio, Ferdinando Neselmano, F. Kuršaičio, A. Juškos raštuose.

5. Didžioji dauguma žodyne pateiktų abiejų kalbų augalų vardų yra skoliniai: lietuviški vardai yra skolinti iš slavų, vokiečių, latvių, lotynų ar tiurkų kalbų, latviški – iš slavų, germanų (švedų ar olandų).

6. Rasta 20 lietuviškų ir 20 latviškų augalų vardų sinonimų eilučių. Vienam augalui pavadinti M. Miežinis vartoja po du ar tris sinonimus, kurie vartojami gyvojoje kalboje ir rašytiniuose šaltiniuose. Kai kurie pateikti lietuviškų ir latviškų augalų vardai nėra fiksuoti nei LBŽ ir LKŽe, nei LVAN ir ME.

7. Dalis abiem kalbomis rastų augalų vardų sinchroniškai laikomi variantais. Tarp 19 lietuviškų augalų vardų variantų eilučių vyrauja fonetiniai ir rašybos variantai. Rasta tik viena latviško augalo vardo variantų eilutė, kurioje pateikti morfologiniai variantai.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Ambrasas S. 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- BAK 2012: *Baltų kalbų atlasas. Leksika 1. Flora* (CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Būga K. 1959: *Rinktiniai raštai 2*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Gritėnienė A. 2006: *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Jablonskis J. 1935: Kunigo Mykolo Miežinio žodynas. – *Raštai* 4, Kaunas: „Ryto“ spaustuvė, 43–46.
- Jonikas P. 1935: Par Andreja Dīriķa leišu latviešu valodas vārdnīcas rokrakstu. – *Ceļi* 6, 203–208.
- Karulis K. 2001: *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, Rīga: Avots.
- Keinys St. 1980: *Terminoloģijas abecēle*, Vilnius: Mokslo.
- Kruopas J. 1957: Seniausias lyginamasis latvių ir lietuvių kalbų žodynas. – *Literatūra ir kalba* 2, 467–470.
- KzR II – *Kazlų Rūdos šnektos žodynas 2*. Red. A. Pupkis, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- LBŽ 1938: *Lietuviškas botanikos žodynas*. Red. J. Dagys, Kaunas: A/B „Varpas“ spaustuvė.
- LKEŽe – *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Prieiga per internetą: <http://etimologija.baltne-xus.lt/>.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt.
- LKŽK – *Lietuvių kalbos žodyno kartoteka*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- LVAN 2003: Ēdelmane I., Ozola Ā. *Latviešu valodas augu nosaukumi*, Rīga: izdevumu sagatavojis un izplata SIA „Augsburgas institūts“.
- LVG 2013: *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- ME I–IV – K[ārļa] Mūlenbacha *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1932.
- Miežinis M. 1894: *Lietuviszkai-latviszkai-lenkiskzka žodynas*, Tilžėje.
- Mitkevičienė A. 2004: V. Dubo visuotinės literatūros vadovėlio terminų variantai. – *Terminologija* 11, 119–144.
- Ozols A. 1968: Aizgūtā veclatviešu rakstu valodas leksika un mūsdienu latviešu valoda. – *Latviešu leksikas attīstība*, 11–49.

- Sabaliauskas A. 1990: *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Mokslas.
- TB – *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga per internetą: <http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.search>.
- Tolutienė B. 1961: A. Juška leksikografas. – *Literatūra ir kalba* 5, 87–377.
- Umbrasas A. 2010: *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais. Pagrindinių kodeksų terminai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Urbutis V. 2009: M. Miežinio žodyno leticizmai. – *Baltų etimologijos etidui* 2, 271–303.
- Vaižgantas 2007: *Raštai* 18, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Vėbra R. 1977: Mykolas Miežinis. – *Žmonės ir kalba*, 146–150.
- Zemzare D. 1961: *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

LITHUANIAN AND LATVIAN SYNONYMOUS AND VARIANT NAMES OF PLANTS

IN *LIETUVISZKAI–LATVISZKAI–LENKISZKAI–RUSISZKAS ŽODYNAS* BY MYKOLAS MIEŽINIS

Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszskai-rusiszskas žodynas (1894) by Mykolas Miežinis is one of the very few printed dictionaries from Lithuania proper in the 19th century. It contains a huge number of words from folk language which subsequently fell out of usage. Among other such words this dictionary presents names of plants in Lithuanian, Latvian, Polish and Russian. The article deals with Lithuanian and Latvian terms which have synonyms and variants.

The attempt to establish what plants were named by words found in Miežinis' dictionary was successful. There are very few names of plants in Latin in this dictionary; therefore it was not always easy to identify the plant under a particular name. In some cases Latvian names were helpful. In some cases Miežinis presented names of different plants as synonyms probably because these plants were not distinguished in the folk language and were named by similar names. There also are opposite cases when the same name was used for different plants.

The names found were used in both Žemaitija (Lowland) and Aukštaitija (Highland) dialects. This suggests the likelihood that Miežinis collected these names working in different parts of Lithuania and Latvia. Names of plants from Miežinis' dictionary can also be found in works of Phillip Ruhig (Pilypas Ruigys), Ferdinand Nesselmann, Friedrich Kurschat (Frydrichas Kuršaitis) and Antanas Juška. The majority of names of plants presented in the dictionary are borrowings: Lithuanian names were borrowed from German, Latvian, Latin, Slavic or Turkic languages and Latvian names – from Germanic or Slavic languages.

There were 20 lines of synonyms found for both Lithuanian and Latvian. Miežinis used two or three synonymous names for a plant which were used in the folk language and in written sources. Among 19 lines of variants of Lithuanian names phonetic and orthographic variants prevail. There was only one case of morphological variants of Latvian names noted.

Gauta 2014-11-17

Solvita Labanauskienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas labanauskiene@lki.lt